

PROSTOR

20 [2012] 1 [43]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

SVEUČILIŠTE
U ZAGREBU,
ARHITEKTONSKI
FAKULTET
UNIVERSITY
OF ZAGREB,
FACULTY
OF ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK | UDC 71/72
20 [2012] 1 [43]
1-218
1-6 [2012]

Af

POSEBNI OTISAK / SEPARAT | OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

46-59

**IRENA MATKOVIĆ
MLADEN OBAD ŠČITAROCI**

RIJEKA SAVA S PRIOBALJEM
U ZAGREBU
PRIJEDLOZI ZA UREĐIVANJE OBALA SAVE
1899.-2010.

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK
UDK 712.5(2)(497.5 ZAGREB)"18/00"

THE SAVA RIVER AND ITS BANKS
IN ZAGREB
DEVELOPMENT PROPOSALS FOR SAVA BANKS
BETWEEN 1899 AND 2010

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
UDC 712.5(2)(497.5 ZAGREB)"18/00"

SL. 1. KONCEPT SMANJIVANJA INTENZITETA GRADNJE OD POVIJESNOGA GRADSKOG SREDIŠTA PREMA SAVI: IDEJNA REGULACIJSKA OSNOVA CENTRA ZAGREBA, 1948.
FIG. 1. CONCEPT OF REDUCED CONSTRUCTION BETWEEN THE HISTORIC NUCLEUS AND THE SAVA RIVER: PRELIMINARY REGULATION OF THE ZAGREB CENTRE, 1948.

IRENA MATKOVIĆ, MLADEN OBAD ŠĆITAROCI

GRAD ŽAGREB
GRADSKI URED ZA STRATEGIJSKO PLANIRANJE I RAZVOJ GRADA
HR – 10000 ŽAGREB, REPUBLIKE AUSTRIJE 18

SVEUČILISTE U ŽAGREBU
ARHITEKTONSKI FAKULTET
HR – 10000 ŽAGREB, KAČICEVA 26

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK
UDK 712.5(2)(497.5 ŽAGREB)"18/00"

TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.02. – URBANIZAM I PROSTORNO PLANIRANJE

2.01.05. – PEJSAŽNA ARHITEKTURA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVAĆEN: 25. 8. 2011. / 14. 6. 2012.

ŽAGREB
CITY OFFICE FOR STRATEGIC PLANNING AND DEVELOPMENT OF THE CITY
HR – 10000 ŽAGREB, REPUBLIKE AUSTRIJE 18

UNIVERSITY OF ŽAGREB
FACULTY OF ARCHITECTURE
HR – 10000 ŽAGREB, KAČICEVA 26

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
UDC 712.5(2)(497.5 ŽAGREB)"18/00"

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.02. – URBAN AND PHYSICAL PLANNING

2.01.05. – LANDSCAPE ARCHITECTURE

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 25. 8. 2011. / 14. 6. 2012.

RIJEKA SAVA S PRIOBALJEM U ŽAGREBU PRIJEDLOZI ZA UREĐIVANJE OBALA SAVE 1899.-2010.

THE SAVA RIVER AND ITS BANKS IN ŽAGREB DEVELOPMENT PROPOSALS FOR SAVA BANKS BETWEEN 1899 AND 2010

PEJSAŽNO OBLIKOVANJE
PRIOBALJE SAVE
RIJEKA SAVA
URBANISTIČKA OBILJEŽJA
ŽAGREB

LANDSCAPE DESIGN
SAVA BANKS
SAVA RIVER
URBAN PLANNING FEATURES
ŽAGREB

Članak donosi prikaz 108 prijedloga za uređivanje obala Save na području Zagreba nastalih u razdoblju od 1899. do 2010. godine, ukazuje na srodne i oprečne koncepte u odnosu na analizirane teme – planirano korištenje i namjenu površina uz Savu, načine gradnje, obilježja prometnih rješenja i pejzažno oblikovanje, te može poslužiti kao osnova za daljnja istraživanja koja uključuju valorizaciju i ugrađivanje u širi prostorni i društveni kontekst.

This paper presents 108 development proposals for the Sava river and its banks in Zagreb between 1899 and 2010. The research reveals similar but also diverse concepts with regard to the relevant parameters: the planned use and function of Sava banks, the type of construction, traffic regulation features and landscape design. This analysis can be ground for further research on the evaluation and implementation of these proposals into a wider spatial and social context.

UVOD

INTRODUCTION

Odnos Zagreba i Save preispitivan je i planiran u čitavom nizu urbanističkih natječaja, planova, studija i analiza, kao i brojnih specijalističkih projekata s prvovaznim ciljem istraživanja mogućnosti iskorištavanja hidroenergetskog potencijala rijeke, prometnog korištenja, upravljanja vodama i zaštite od poplave. Početak regulacije Save u Zagrebu označio je i početak trajnog promišljanja budućeg odnosa grada i rijeke te uređivanja priobalja, koje će zaokupljati urbanističku struku tijekom cijeloga 20. stoljeća, kao i početkom 21. stoljeća – sve do danas.¹ Premda planove, studije, vizije natječajnih radova i projekte obilježava srodna težnja za povezivanjem grada na dvjema riječnim obalama, autorski se pristupi razlikuju, pa čak i suprotstavljaju jedan drugome. S jedne strane čuva se neizgrađeni savski prostor s težnjom očuvanja prirodnog okoliša, a s druge strane predlaže se povezivanje dviju obala gradnjom i s visokim intenzitetom korištenja.

Djelomična istraženost prijedloga za uređivanje prisavskog prostora, koja podrazumijeva postojanje radova, osvrta i prikaza koji na znanstven ili stručan način obrađuju pojedine prijedloge ili specifične teme vezane za Savu kod Zagreba,² bila je razlog za istraživanje dosadašnjih prijedloga za uređivanje Save s priobaljem na području grada Zagreba nastalih u razdoblju od 1899. do 2010. godine.³ Sistematizacija prijedloga omogućila je analizu njihovih urbanističkih obilježja i bolje

poznavanje prevladavajućih koncepata u promišljanju buduće uloge Save u Zagrebu.

Istraživanje je obuhvatilo područje Save i njena priobalja unutar administrativnih granica Grada Zagreba, koje se prostire duž 30 km toka Save, od Podsuseda do Ivanje Reke. Opseg istraživanih područja u priobalju određen je u zavisnosti od njegovih prirodnih i urbanističkih obilježja – analizom stvarnog stanja korištenja prostora i planskih potencijala još uvijek pretežito neizgrađenih predjela. Istraživanjem je obuhvaćeno 108 prikupljenih prijedloga za uređivanje Save i njena priobalja na području Zagreba, koji su bili kronološki poredani prema godini nastanka ili objave i na pregledan način prikazani u katalogu što se ne objavljuje u ovome radu, ali je bio ishodište za istraživanje, usporedbe i donošenje zaključaka. Stotinu osam zapisa u katalogu obrađeno je po istom predlošku. Svaki zapis sadrži: naziv prijedloga, kataloški broj, godinu nastanka ili objave prijedloga, informaciju o kategoriji prijedloga, podatke o autoru/autorima prijedloga, prikaz prostornog obuhvata ili smještaja područja na koje se prijedlog odnosi, kratak opis rješenja, podatke o literaturi i izvorima za istraživanje te grafičku građu kojom se prijedlog ilustrira, ako se ne radi o prijedlogu bez grafičkih priloga. Prijedlozi obuhvaćeni istraživanjem sažete su prikazani u Tabeli 1. koja sadrži podatke o godini nastanka ili objave, nazivu i autorima prijedloga, i to u istraživanom razdoblju od 111 godina. S obzirom na to da se u članku predstavljaju utvrđena urbanistička obilježja prikupljenih prijedloga, u tabeli nisu prikazani prijedlozi pretežito inženjersko-tehničkog karaktera, vezani za regulaciju vodotoka ili umirenje toka Save kod Zagreba.⁴

Dokumenti prostornog uređenja obuhvaćeni ovim istraživanjem nastajali su u vremenskom rasponu od 111 godina i razlikuju se po nazivlju, prostornom obuhvatu i po detaljnosti razrade. Pri razvrstavanju prikupljenih dokumenata prostornog uređenja rabljena je

¹ Odluci o početku regulacije Save kod Zagreba prethodile su dvije katastrofalne poplave 1895. godine. Vodoprivredna rasprava o pripremljenoj osnovi za uređenje dijela Save kod Zagreba (od Jankomira do Mičevca) održana je 1899. godine, a iste se godine započelo s radovima kod Jakusevca.

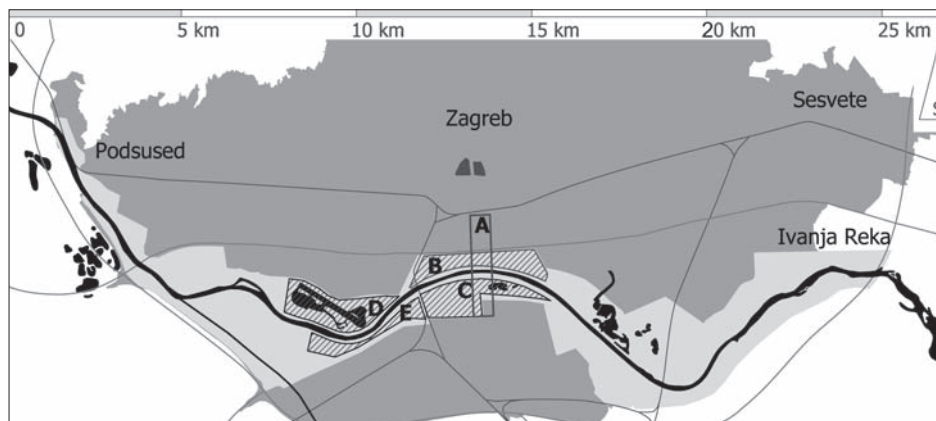
² Obradivane su teme: povijest plovidbe Savom, povijest gradnje mostova, povijest savskih kupališta i uređivanja sportsko-rekreacijskih područja uz rijeku, povijest radova na regulaciji, problematika plovnosti Save te izgradnje riječne luke na Savi u Zagrebu.

³ Istraživanje je provedeno tijekom 2010. i 2011. godine u sklopu znanstvenoistraživačkog projekta „Urbanističko i pejzažno naslijeđe Hrvatske kao dio europske kulture”, provedenog uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske.

⁴ Osim 108 prijedloga za uređivanje obala Save na području Zagreba obuhvaćenih istraživanjem provedenim 2010. i 2011. godine, u tabeli su navedena i 3 prijedloga obuhvaćena dodatnim istraživanjem po završetku magistrskog rada.

podjela na strateške i provedbene dokumente prostornog uređenja, koju određuje aktualan Zakon o prostornom uređenju i gradnji.⁵ U strateške dokumente prostornog uređenja svrstani su prikupljeni planovi kojima se uređuje prostorni razvoj cjelovitog područja grada Zagreba ili šireg prostora, temeljna organizacija, razmjesta namjena i sustav javne i druge infrastrukture, raznog nazivlja, kao što su: osnova, generalna osnova, generalni regulacijski plan, direktivna regulacijska osnova, generalni urbanistički plan. U provedbene dokumente prostornog uređenja svrstani su planovi koji uređuju prostorni razvoj područja dijela grada Zagreba. To su nekadašnji provedbeni urbanistički planovi i regulacijski planovi te današnji urbanistički planovi uređenja. U grupu urbanističkih, urbanističko-arhitektonskih i arhitektonskih projekata svrstani su prijedlozi u kojima su potanko razrađena funkcionalna, tehnička i oblikovna obilježja predloženog oblikovanja prostora, prostornog sklopa ili građevine. Kategorijom zamisao/usmjerenje označeni su prijedlozi koji predstavljaju javno objavljene ili iznesene koncepte za uređivanje rijeke Save i/ili priobalja, a koji su se u objavi rada zadržali na razini zamisli, načelnih opredjeljenja i usmjerenja za daljnje planiranje, bez podrobije planske ili projektne razrade i cjelovite stručne elaboracije koja je obilježila kategorije idejna studija/tručna ekspertiza. Na ovaj je način ukupno zabilježeno: 7 strateških dokumenata prostornog uređenja, 10 provedbenih dokumenata prostornog uređenja, 19 urbanističkih, urbanističko-arhitektonskih ili arhitektonskih projekata, 41 natječajni rad, 19 idejnih studija / stručnih ekspertiza te 12 zamisli / usmjerenja.

Analiza prostornih obuhvata prijedloga za uređivanje rijeke Save i njena priobalja na području Zagreba ukazala je na predjele za koje je izrađeno najviše prijedloga: središnji gradski prostor na lijevoj obali Save (između Jadranskog mosta i Mosta mladosti) obrađen je u 39 prijedloga, a uređivanje predjela na

desnoj obali zastupljeno je u 35 prijedloga. Evidentirano je 13 prijedloga u kojima se predlažu urbanistička i arhitektonska rješenja za uređenje predjela na lijevoj obali Save između Podsusedskog i Jadranskog mosta te samo jedan koji se odnosi na istočno područje grada – predjele na lijevoj obali, nizvodno od Mosta mladosti. Cjelovita rješenja priobalja Save na području Grada Zagreba ili unutar administrativnih granica grada u ranijim razdobljima sadržana su u ukupno 30 prijedloga. Prijedlozi koji razmatraju mogućnosti uređivanja središnjega dijela savskog priobalja često su povezani s temom uređivanja središnje gradske urbanističke osi (Ulica Hrvatske bratske zajednice / Avenija Većeslava Holjevca) i prostora Trnja. Urbano križište koje čini Sava i na nju okomita središnja gradska os jedna je od najizazovnijih tema zagrebačkog urbanizma. Područje istraživanja, s utvrđenim pojedinačnim predjelima kojih se uređenje razrađuje u najvećem broju prijedloga, prikazano je na Sl. 2.

Najznačajniji urbanističko-arhitektonski natječaji, stručni skupovi i izložbe, na kojima je predstavljen velik broj prijedloga za uređivanje rijeke Save i njena priobalja na području Zagreba, bili su sljedeći:

- Međunarodni natječaj za Generalnu regulaturnu osnovu grada Zagreba iz 1931.,⁶
- Natječaj za arhitektonsko-urbanističko rješenje centra Južnog Zagreba iz 1971.,
- Studije središnjega gradskog prostora Trnja, Novog Zagreba i priobalja Save iz 1981.,⁷
- Natječaj za izradu idejnoga urbanističko-arhitektonskog rješenja kompleksa zgrada Vlade, ministarstava i državnih upravnih tijela Republike Hrvatske u Zagrebu iz 1996.,
- Seminar „Okviri metropole/Sava između dva Zagreba”, održan 27.-29. svibnja 1997.,
- Anketni urbanističko-arhitektonski natječaj za idejno rješenje uređenja prostora Save na potezu od Podsuseda do Ivanje Reke iz 2002.,
- Anketni natječaj za izradu idejnoga urbanističko-arhitektonskog rješenja UPU Savski

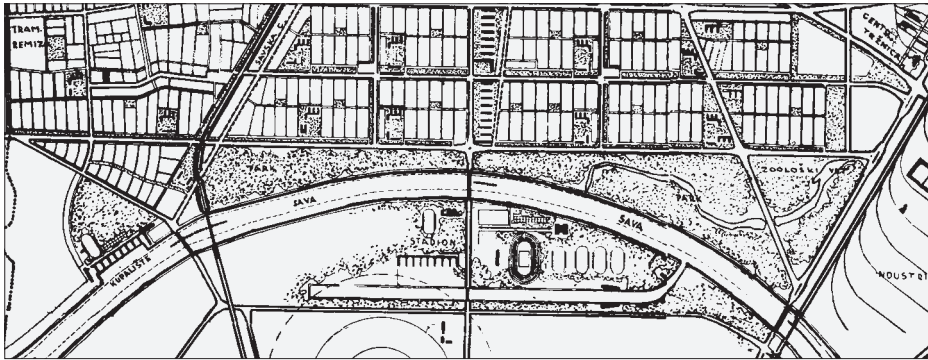
- ▲ Srednjovjekovna naselja Gradec i Kaptol
- Zagreb i Sesvete: današnja gradska područja
- Područje istraživanja
- A - središnja gradska urbanistička os
- ▨ Predjeli čije je uređenje najzastupljenije u zabilježenim prijedlozima:
- B - lijeva obala: središnji prostor (Trnje)
- C - desna obala: središnji prostor
- D - lijeva obala: športsko-rekreativski sklopovi
- E - desna obala: Blato i Remetinec

SL. 2. PODRUČJE ISTRAŽIVANJA I PREDJELI KOJIH JE UREĐENJE NAJZASTUPLJENIJE U ZABILJEŽENIM PRIJEDLOZIMA
FIG. 2. THE RESEARCHED REGION AND THE AREAS MOST FREQUENTLY INCLUDED IN THE DEVELOPMENT PROPOSALS

⁵ Narodne novine, broj 76/2007., 152/2008., 38/2009., Zagreb

⁶ Raspis međunarodnog natječaja za izradu Generalne osnove za izgradnju, proširenje i regulaciju grada Zagreba 1930. godine odraz je težnje tadašnje gradske uprave da urbanistički regulira razvoj grada i u savskom priobalju, tada već zahvaćenom spontanom gradnjom bez odgovarajućeg opremanja područja novim planiranim prometnicama i komunalnom infrastrukturom.

⁷ Odluku o izradi varijantnih rješenja Studije središnjega gradskog prostora na području Trnja i Novoga Zagreba te priobalja Save od Željezničkog mosta do Mosta mladosti donijela su 1981. godine nadležna tijela tadašnjih skupština općina Trnje i Novi Zagreb. Rad je povjeren priznatim ustanovama: Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, tadašnjem Urbanističkom institutu SRH i tadašnjem Urbanističkom zavodu grada Zagreba, a svaka je sudjelovala s dvije autorske grupe. Svih je šest studija izloženo u sklopu 17. zagrebačkog salona arhitekture i urbanizma, održanog 1982. godine.

SL. 3. SAVSKI PERIVOJ: GENERALNI REGULACIJSKI PLAN ZA GRAD ZAGREB, 1936.

FIG. 3. SAVSKI PERIVOJ (SAVA PARK): MASTER REGULATION PLAN FOR THE CITY OF ZAGREB, 1936.

park – zapad, Remetinec – rotor, Tromostovlje – jug u Zagrebu iz 2007.

Najstariji prijedlog u popisu jest Lenucijeva skica generalne osnove iz 1907. godine (Osnova za buduću raspored željezničkih uredaba), prva cjelovita vizija prostornog razvoja Zagreba izrađena nakon početka regulacije Save. Osnovom je afirmirana težnja za proširenjem grada prema jugu, do Save, uklanjanjem najznačajnije zapreke – željezničke pruge koja se proteže cijelom duljinom grada. Pruge se iz grada planiraju izmjestiti na područje južno od Save, ranžirni i teretni kolodvor zamišljeni su u istočnom dijelu grada, u sklopu planiranoga industrijskog predjela, a područje između tadašnjega grada i rijeke namijenjeno je za plansku urbanizaciju i zamišljeno kao rezidencijalno područje. Uza sjevernu savsku obalu planirana je prometnica koja prati novi luk regulirane Save po cijeloj duljini gradskog područja, a uz nju industrijski kolosijek. Osnovom je predviđena izgradnja novih mostova: u produžetku ulice planirane usporedno s potokom Čnomerec, u središnjem dijelu gradskog područja, te sa zapadne i istočne strane planiranoga industrijskog predjela. Položaj riječne luke planiran je na napuštenom savskom rukavcu u Savici, uz pretpostavku uspostavljanja riječnog prometa na novoreguliranoj Savi, čime je lokacija luke, kao i planirane gradske industrije, premještena istočnije od grada u odnosu na lokacije predviđene regulacijskim osnovama iz 19. stoljeća.⁸ Planerska praksa izmještanja lokacije luke sve nizvodnije nastaviti će se u čitavom nizu dokumenata prostornog uređenja iz 20. stoljeća.

URBANISTIČKA OBILJEŽJA PRIJEDLOGA ZA UREĐIVANJE RIJEKE SAVE I NJENA PRIOBALJA

URBAN PLANNING FEATURES OF THE DEVELOPMENT PROPOSALS FOR SAVA BANKS

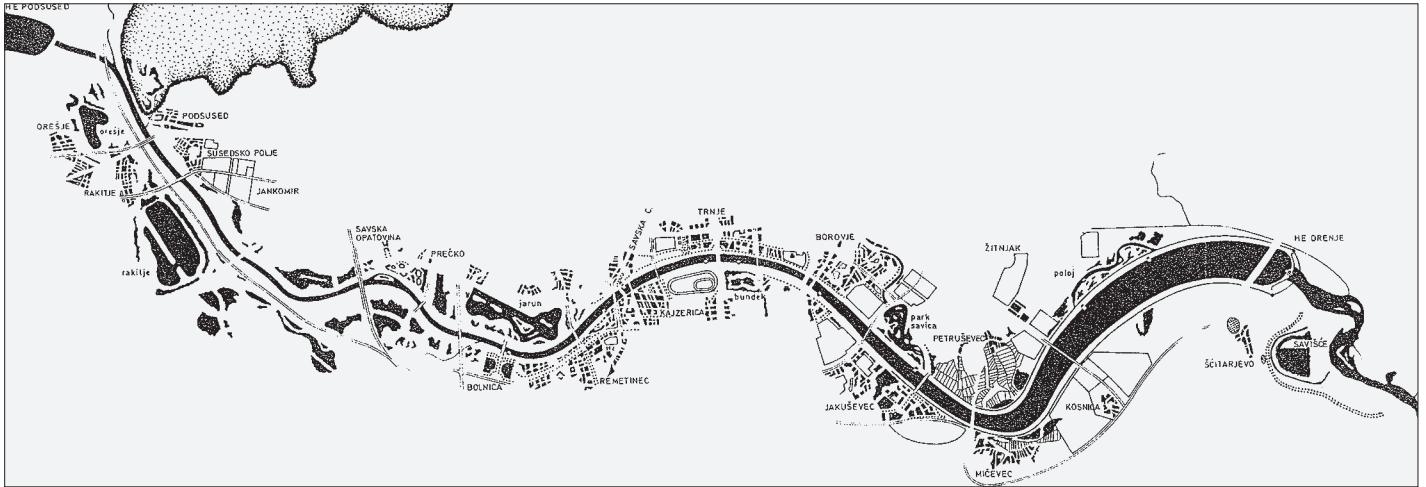
- **Korištenje i namjena površina uza Savu** – Koncept kojem je cilj očuvanje neizgrađenih 'prisavskih praznina' i autohtonoga savskog

krajolika zastupljen je u raznovrsnim inačicama u prikupljenim prijedlozima. Najčešća je inačica u kojoj se predlaže linearan *Savski perivoj* koji se pruža na objema obalama Save, od Podsuseda do Ivanje Reke. Zamisao o linearnom perivoju na sjevernoj obali Save i potezu namijenjenom za sport i rekreaciju na južnoj obali ugrađena je još u Generalni regulacijski plan za grad Zagreb izrađen 1936. godine i može se neprekidno pratiti u kasnijim strateškim dokumentima prostornog uređenja (Sl. 3.). Neusvojena Direktivna regulacijska osnova iz 1953. godine i Generalni urbanistički planovi Zagreba iz 1971., 1986. i 2003. godine – sadrže slične zamisli o oblikovanju poteza pejzažnih, perivojnih i sportsko-rekreacijskih površina smještenih na objema obalama Save, osim u predjelima Podsuseda, Trnja i Kajzerice, gdje je omogućeno približavanje stambene i javne namjene toku rijeke.

Šport i rekreacija građana najzastupljeniji je način korištenja Savskog perivoja u evidentiranim prijedlozima, ali predlagane su i druge namjene (građevine za kulturu, zabavu, ugostiteljstvo i sl.). Prijedlozi koji se odnose na izgradnju i uređenje sportsko-rekreacijskih područja uza Savu imaju i nešto veći stupanj izvedenosti u odnosu na druge predlagane namjene pa su na području savskog priobalja smješteni neki od najvećih zagrebačkih sportsko-rekreacijskih predjela i brojne sportske građevine. Najpodrobniju razradu sportsko-rekreacijskog koncepta korištenja dao je Kresimir Ivaniš u studiji „ISSI 2000+, Topografija Integralnog sustava sportske infrastrukture grada Zagreba” iz 1999. godine, u kojoj je predloženo ukupno 47 sportsko-rekreacijskih sadržaja u sklopu Savskog perivoja, s podrobnim opisom programa gradnje. Od 1990-ih godina javljaju se zamisli o uređenju prostornih sklopova s golfskim igralištima, od kojih je ona u Blatu i izvedena. U prilog sportsko-rekreacijskom korištenju priobalja svakako ide i smještaj brojnih stajačica – nekadašnjih

⁸ Prva lokacija riječne luke ucrtana je u Regulatornoj osnovi grada Zagreba iz 1865. godine. Planirana je u prostoru smještenom južno u odnosu na tada još neizgrađenu željezničku prugu Zagreb-Budimpešta i Glavni kolodvor. Luka je bila planirana s dva bazena, do kojih od Save vode dva kanala. Dovodni kanal planiran je sa zahvatom vode iz Save kod Željeznickog mosta i trebao je ići usporedno sa Savskom cestom do zapadnog bazena. Drugi kanal koji bi spajao Savu i istočni bazen planiran je usporedno s današnjom Trnjanskom cestom. U Regulatornoj osnovi grada Zagreba iz 1887. godine luka je bila predviđena istočnije od prethodno predložene lokacije – na prostoru Kruga, južno od željezničkih strojarnica, približno u osi današnje Palmotičeve ulice. Osnovom je predviđeno rješenje pitanja plovnosti Save izgradnjom plovnog kanala Rugvica-Zagreb, a luka je planirana na kraju tog kanala.

⁹ Sadržajno-oblikovno razlikovanje dviju savskih obala u središtu grada predloženo je u studijama Urbanističkog zavoda grada Zagreba (autorska grupa Željko Čidic, Ivan Šojat, Vinko Uhlík, Desa Vrcan) i Urbanističkog instituta SR Hrvatske (autorska grupa Marijan Hrzić, Zvonimir Krznarić, Davor Mance, Velimir Neidhardt) te u studiji Arhitektonskog fakulteta (autori Branko Kincl i Neven Segvić).

SL. 4. KONCEPT SADRŽAJNOG RAZLIKOVANJA DIJELOVA PRIOBALJA: PROSTORNA STUDIJA SAVE, 1984. (Z. HEBAR, N. SILOVIĆ-KARADOLE)
 FIG. 4. FUNCTIONAL DISTINCTION BETWEEN DIFFERENT PARTS OF SAVA BANKS: SPATIAL STUDY, 1984. (Z. HEBAR, N. SILOVIĆ-KARADOLE)

sljuncara i starih rukavaca, pravilno razmještenih duž čitavog toka Save na zagrebačkom području, koji nudi brojne mogućnosti za razvoj sporta na i u vodi.

U dijelu prikazanih prijedloga iskazana je sumnja u mogućnost očuvanja pejzažnih obilježja cjelokupnog neizgrađenoga prisavskog prostora. U „Prostornoj studiji Save” iz 1984. godine autori Zoran Hebar i Nada Silović-Karadole posebno istražuju različite mogućnosti korištenja priobalja i predlažu intenzivniju uporabu dijelova priobalja i za druge namjene, ali i dalje uz jasno određivanje područja koja moraju ostati neizgrađena i oblikovati se pejzažno-perivojno i/ili za sport i rekreaciju građana (Sl. 4.). Goran Rako, Bernarda Dilberović i Davor Silov u natječajnom su radu iz 2002. godine predvidjeli pet pejzažno-perivojnih područja u priobalju, iskazujući na taj način sumnju u mogućnost potpune kontrole građenja na čitavom području *Savskeg perivoja* u budućnosti. Predjeli u kojima je predlagano približavanje gradnje stambene, poslovne i javne namjene toku Save jesu:

Povjerenstvo za ocjenu studija, imenovano iz redova istaknutih urbanista, arhitekata i uglednih članova društvene zajednice, ugradilo je ovaj koncept u svoje završne preporuke pripomenom da sjevernu obalu Save treba uređiti kao setalište i omogućiti izlazak grada na obalu, a južnu obalu koncipirati na pejzažno-rekreacijski način.

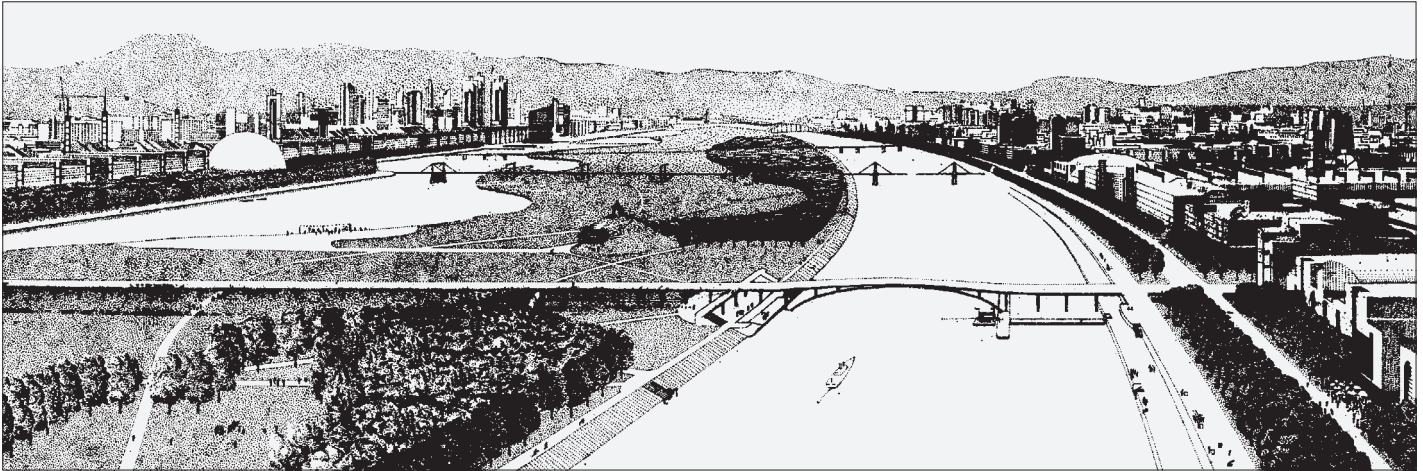
¹⁰ Nagradeni rad Zorana Hebara i otkupljeni rad Sase Bradica i Ines Nizic.

¹¹ Zamisao o kontinuirano izgrađenom potezu središnje urbanističke osi zastupljeno je u Idejnoj studiji rekonstrukcije željezničkog čvora Zagreb Nikole Dobrovića iz 1956. godine, urbanističko-arhitektonskom rješenju centra Južnog Zagreba Marijana Uzelca, Marije Perak i Benedetta Tardozzija iz 1971. godine (natječajni rad), Studiji središnjega gradskog prostora Trnja, Novog Zagreba i priobalja Save autorske grupe Arhitektonskog fakulteta (Dragan Boltar, Tihomir Jukić, Sonja Jurković, Miroslav Kollenz, Dubravka Landau Boltar, Nenad Lipovac, Mirko Maretić, Bruno Milčić, Mladen Obad Šćitaroci) iz 1981. godine, te u nagrađenom natječajnom radu za idejno rješenje uređenja prostora Save na potezu od Podsuseda do Ivanje Reke – Radovana Delallea, Josipa Slavena Delallea i Dragutina Kiša iz 2002. godine.

Podsused, predio uza sjeverni i južni prilaz Jadranskom mostu, Trnje, Borovje, Jakuševac, te predjel uza sjeverni i južni prilaz Domo-vinskom mostu (uz Radničku cestu).

U razmjerno se velikom broju prijedloga ponavlja koncept različitih načina korištenja savskih obala u središnjemu gradskom prostoru – između Jadranskog mosta i Mosta mladosti. Na sjevernoj se obali predlaže gradnja sve do nasipa, uz oblikovanje jasno određenoga pročelja grada na Savi, s ‘urbanom promenadom’, dok se na južnoj planira uređenje središnjega gradskog perivoja ili središnjega sportsko-rekreacijskog predjela. Koncept se u različitim podinacima pojavljuje u Direktivnoj regulacijskoj osnovi za grad Zagreb iz 1953. godine i Generalnomu urbanističkom planu grada Zagreba iz 1971. i 2003. godine. Zastupljen je i u trima od ukupno šest izrađenih studija središnjega gradskog prostora Trnja, Novog Zagreba i priobalja Save iz 1981. godine, kao i u zaključnim preporukama Povjerenstva za ocjenu studija središnjega gradskog prostora Trnja, Novog Zagreba i Save iz 1982. godine.⁹ Potvrda ove urbanističke zamisli sadržana je i u dijelu nagrađenih i otkupljenih radova u sklopu Anketnoga urbanističko-arhitektonskog natječaja za idejno rješenje uređenja prostora Save na potezu od Podsuseda do Ivanje Reke iz 2002. godine,¹⁰ kao i recentnim uređenjem predjela za rekreaciju građana na Bundeku i Racinjaku (Sl. 5.).

Zabilježeni su međutim i prijedlozi koji predviđaju gradnju veće ili manje gustoće i na desnoj obali Save, namijenjenu proširenju Zagrebačkog velesajma, stanovanju, javnoj i društvenoj namjeni ili bez bliže određene namjene. Predlagana izgradnja u blizini toka Save na desnoj obali vezana je za oblikovanje kontinuirano izgrađenih pročelja poteza središnje urbanističke osi,¹¹ oblikovanje nove uzdužne osi Novoga Zagreba (tetiva luka

SL. 5. KONCEPT SADRŽAJNO-OBLIKOVNOG NADOPUNJAVANJA SAVSKIH OBALA U SREDIŠNJEMU GRADSKOM PROSTORU: STUDIJA CENTRALNOGA GRADSKOG PROSTORA TRNJA, NOVOG ZAGREBA I PRIOBALJA SAVE, 1981., GRUPE URBANISTIČKOG INSTITUTA SR HRVATSKE (M. HRZIC, Z. KRZNNARIC, D. MANCE, V. NEIDHARDT)
FIG. 5. FUNCTIONAL AND FORMAL PLANNING OF SAVA BANKS IN THE URBAN AREA: STUDY OF THE CENTRAL URBAN AREA OF TRNJA, NOVI ZAGREB AND SAVA BANKS, 1981, TEAM OF THE URBAN PLANNING INSTITUTE OF CROATIA (M. HRZIC, Z. KRZNNARIC, D. MANCE, V. NEIDHARDT)

Save)¹² ili za oblikovanje gustoga, kontinuirano izgrađenoga gradskog tkiva na objema obalama Save¹³ (Sl. 6. i 7.).

• **Način gradnje i arhitektonska obilježja** – Osnovni načini gradnje planirane na obalama Save, utvrđeni na temelju analize 108 prijedloga za uređivanje Save i njena priobalja na području Zagreba, jesu:

- gradnja niskih paviljonskih građevina u pejsažnom okruženju *Savskoga perivoja*
- gradnja srednje visine u zatvorenom ili poluotvorenom gradskom bloku¹⁴
- gradnja ‘zgrada-lamela’ srednje visine položenih okomito prema toku Save¹⁵ (Sl. 8.)
- gradnja ‘zgrada-lamela’ srednje visine položenih usporedno s tokom Save¹⁶ (Sl. 10.)
- gradnja jedinstvenih visokih zgrada kao orijentira u prostoru i čimbenika prepoznatljivosti priobalja i grada u cjelinu¹⁷
- gradnja urbanističkih kompozicija koje se sastoje od nekoliko visokih zgrada¹⁸ (Sl. 9.)
- gradnja megastrukture.¹⁹

U nekoliko je prijedloga predstavljena zamisao o postupnom smanjivanju intenziteta

gradnje u Trnju, od povijesnoga gradskog središta prema Savi. Među njima se vrsnoćom predloženog oblikovanja grada ističe Idejna regulacijska osnova centra Zagreba Vlade Antolice iz 1948. godine, kojom je bila predviđena potpuna preobrazba Trnja prema modernističkom principu. Iako je zastupljena samo u jednom prijedlogu (Sl. 1.), treba spomenuti i zamisao stupnjevanja intenziteta gradnje od zapada prema istoku. Zapadno bi područje priobalja prema toj zamisli bilo namijenjeno sportsko-rekreacijskom i turističkom korištenju, s gradnjom paviljonskog tipa u pejsažno oblikovanom prostoru. U središnjem bi se području omogućila veća gustoća gradnje, dok bi istočno područje bilo rezervirano za komunalne i gospodarske zahvate velikog mjerila vezane za tehnološki razvoj grada.²⁰

SL. 6. ZAMISAO S GRADNJOM NA DESNOJ OBALI SAVE: ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKO RJEŠENJE CENTRA JUŽNOG ZAGREBA – NATJEČAJNI RAD, 1971. (M. UZELAC, M. PERAK, B. TARDOZZI)

FIG. 6. CONSTRUCTION ALONG THE RIGHT RIVER BANK: ARCHITECTURAL AND URBAN PLANNING SOLUTION OF THE CENTRE OF SOUTH ZAGREB – COMPETITION ENTRY, 1971. (M. UZELAC, M. PERAK, B. TARDOZZI)

¹² Rješenje s gradnjom koja prati zamišljenu tetivu luka Save zastupljeno je u Studiji središnjega gradskog prostora Trnja, Novog Zagreba i priobalja Save Urbanističkog Instituta SR Hrvatske (autorska grupa: Radovan Mišević, Ljubomir Mišević, Ines Petani, Mirjana Turnsek, Božidar Ančić) iz 1981. godine, te u natječajnom radu za idejno rješenje uređenja prostora Save na potezu od Podsuseda do Ivanje Reke, Mirka Buvinića, Maje Furlan-Zimmermann, Sanje Gasparović, Sonje Jurković, Martine Lulic, Azre Suljić i Krunoslava Šmita iz 2002. godine.

¹³ Najupečatljiviji primjer nastojanja da se dvije obale Save povežu izgrađenim gradskim tkivom jest Studija središnjega gradskog prostora Trnja, Novog Zagreba i priobalja Save Urbanističkog zavoda grada Zagreba (autorska grupa: Radovan Delalle, Borislav Dokleštic, Niko Gamulin, Ivan Tepes, Boško Budisavljević, Ratko Milčević, Hrvoje Jamnicki) iz 1981. godine, kojom se predviđa izgradnja otoka koji bi zajedno s kejevima na lijevoj i desnoj obali trebao postati područje najjačeg urbaniteta.

¹⁴ Prijedlozi koji predviđaju gradnju u gradskom bloku posebno su bili zastupljeni 1980-ih godina, u provedbenim urbanističkim planovima za predjele Borovja, Kajzerice i Trnja, u dvjema od šest studija središnjega gradskog prostora Trnja, Novog Zagreba i priobalja Save iz 1981. godine, te u Prostornoj studiji Save Zorana Hebara i Nade Silović-Karadole iz 1984. godine.

¹⁵ ‘Zgrade-lamele’ srednje visine, položene okomito prema toku Save, planirane su na području Kajzerice, Remetinca, Tromostovlja i Blata te u Trnju.

¹⁶ ‘Zgrade-lamele’ srednje visine, položene usporedno s tokom Save, planirane su na području Trnja.

Većina arhitektonskih projekata i natječajnih radova s naglašenim arhitektonskim rješenjem radena je za građevine i građevne sklopove namijenjene športu i rekreaciji. Iznimka su građevine javne namjene – izvedena zgrada društveno-političkih organizacija u Trnju („Kockica”, autora arhitekta Ive Vitića) i neostvareni projekti za sklop zgrada Vlade.

Iz prikazanih prijedloga iščitana su dva arhitektonska pristupa i njihove kombinacije: ukapanje u savski pejzaž dugom horizontalnom izgradnjom te stvaranje novih *landmarka* – prepoznatljivih volumena u savskim vizurama, apstraktnih ili organskih oblika, često velike visine.

• **Obilježja prometnih rješenja** – Svi strateški dokumenti prostornog uređenja, studije i natječajni radovi koji daju urbanistička rješenja većeg obuhvata, predviđaju izgradnju novih mostova, osobito u središnjem dijelu grada. S obzirom na to da danas samo stari Savski most služi isključivo pješacima, zanimljivi su prijedlozi koji predviđaju izgradnju novih pješackih mostova, dogradnju postojećih mostova pješackim šetnicama (Jadranski most) ili pretvaranje današnjih kolnih mostova u pješacke (Most slobode, nekadašnji Jakuševčki most).

Iako se mogućnost komercijalne plovidbe Savom kroz Zagreb danas više ne razmatra i posljednji je mogući smještaj riječne luke utvrđen nizvodno od Zagreba (u Rugvici), u prikazanim se prijedlozima predviđa korištenje Save za plovidbu manjih sportskih i turističkih plovila, uvođenje linije gradskog hidrobusa, izgradnja lučica i marine, uz pretpostavku umirenja toka rijeke i postizanja stalnoga vod-

17 Gradnja 'ikoničnih' visokih zgrada predlagana je na sjevernoj obali Save na području Trnja, u sklopu Idejnoga urbanističkog rješenja Trnja iz 1965. godine, te u dijelu natječajnih radova za idejno urbanističko-arhitektonsko rješenje kompleksa zgrada Vlade iz 1996. godine.

18 Urbanističke kompozicije visokih zgrada posebno su zastupljene u novijim prijedlozima za uređenje područja uz Savsku cestu te Remetinca, Tromostovlja i Blata, ali i u ranijim rješenjima po kojima su izvedeni dijelovi Cvjetnoga naselja.

19 Izgradnja megastruktura planirana je na području Trnja (Studija središnjega gradskog prostora Trnja, Novog Zagreba i priobalja Trnja iz 1981. godine), te uz južne prilaze Jadranskom mostu (natječajni rad Marka Milasa, Ante Periše, Deana Niskote i Zorana Zelica iz 2007. godine).

20 Seminarski projekt „Pruzimo Savi priliku” iz 1997. godine (autorska grupa: Dafne Berc, Slaven Delalle, Hrvoje Hrabak, Dinka Pavelic, mentor: Kresimir Ivaniš).

21 U prijedlozima: Generalni urbanistički plan grada Zagreba 1971. godine, Studije centralnoga gradskog prostora Trnja, Novog Zagreba i priobalja Save iz 1981. godine, Generalni urbanistički plan grada Zagreba iz 1986. godine, Provedbeni urbanistički plan „S. Škrnjug” iz 1987. godine, Provedbeni urbanistički plan „Veslačka” iz 1990. godine, idejno urbanističko-arhitektonsko rješenje UPU Savski park-zapad, Remetinec-rotor, Tromostovlje-jug – otkupljen natječajni rad Tomice Stivica, Srdana Skunce i Vladija Bralica iz 2007. godine.

22 Goran Cvrle, Branko Horvat, Robert Planinc i Dominik Stamac.

SL 7. ZAMISAO O KONTINUIRANO IZGRAĐENOM GRADSKOM TKIVU NA OBJEMA SAVSKIM OBALAMA: STUDIJA CENTRALNOGA GRADSKOG PROSTORA TRNJA, NOVOG ZAGREBA I PRIOBALJA SAVE, 1981., GRUPE URBANISTIČKOG ZAVODA GRADA ZAGREBA (R. DELALLE, B. DOKLESTIC, N. GAMULIN, I. TEPES, B. BUDISAVLJEVIC, R. MILIČEVIĆ, H. JAMNICKI)

FIG. 7. CONCEPT OF A CONTINUOUSLY BUILT UP URBAN FABRIC ALONG EITHER RIVER BANK: STUDY OF THE CENTRAL URBAN AREA OF TRNJE, NOVI ZAGREB AND SAVA BANKS, 1981, TEAM OF THE URBAN PLANNING INSTITUTE OF ZAGREB (R. DELALLE, B. DOKLESTIC, N. GAMULIN, I. TEPES, B. BUDISAVLJEVIC, R. MILIČEVIĆ, H. JAMNICKI)

nog lica – uglavnom izvedbom potopljenih pragova u savskom koritu.²¹ U slučaju hidrotehničkog rješenja s vodnim (višenamjenskim) stubama, plovidba bi bila moguća samo uz izgradnju prevodnica (Sl. 11.).

U nekoliko su prijedloga predviđene značajne prometnice uzduž obala Save. U rješenju Osnove za buduci raspored željezničkih uređaba Milana Lenucija iz 1907. godine, uza sjevernu je savsku obalu planirana prometnica koja prati novi luk regulirane Save po cijeloj duljini gradskoga područja, a uz nju industrijski kolosijek. U natječajnom radu autora Marka D. Milasa, Ante Periše i Zvonimira Prlića iz 2002. godine na nasipima je predložena panoramska tramvajska linija. Uklanjanje nasipa i uređenje važnih prometno-infrastrukturnih pojasova na njihovu mjestu zamisao je rada grupe autora iz IGH-a d.d.²² iz 2008. godine.

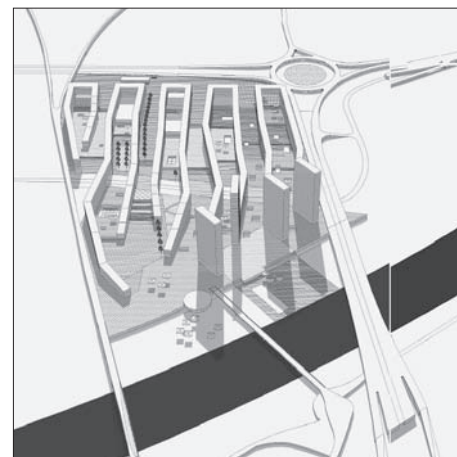
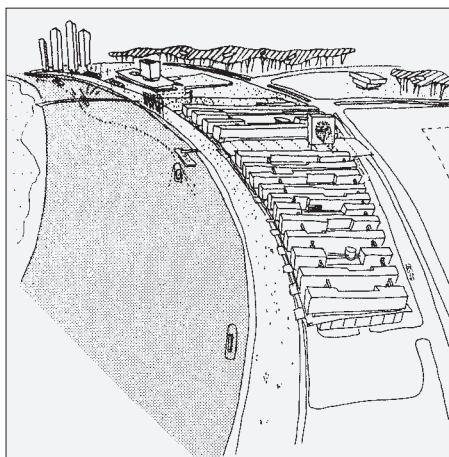
Prijedlog prostorne organizacije Intermodalnog terminala Sava-Sjever iz 2009. godine, na sjevernom dijelu trokuta omeđenog Savskom cestom, lijevim nasipom rijeke Save i željezničkim nasipom na kojem su pruge Zagreb-Sisak i Zagreb-Rijeka, predstavlja pokušaj pro-

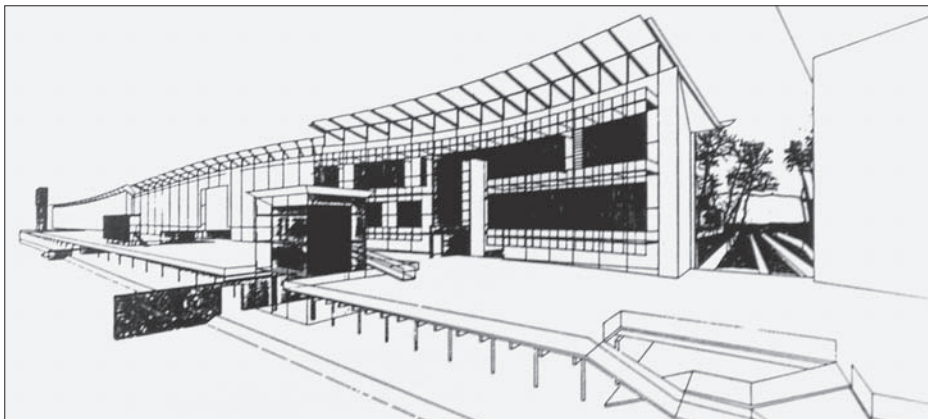
SL 8. GRADNJA 'ZGRADA-LAMELA' SREDNJE VISINE POLOŽENIH OKOMITO PREMA TOKU SAVE: IDEJNO RJEŠENJE KOMPLEKSA ZGRADA VLADE – NATJEČAJNI RAD, 1996. (S. BRADIC, I. NIZIĆ)

FIG. 8. CONSTRUCTION OF MID-RISE SLAB BLOCKS SET PERPENDICULAR TO THE SAVA RIVER: CONCEPTUAL DESIGN OF THE GOVERNMENT COMPLEX – COMPETITION ENTRY, 1996. (S. BRADIC, I. NIZIĆ)

SL 9. URBANISTIČKI ANSAMBLI S VIŠE VISOKIH ZGRADA: CIKLUS URBANISTIČKO-ARHITEKTONSKIH NATJEČAJA EUROPLAN 10 – PRVONAGRAĐENI RAD ZA ZAGREBAČKU LOKACIJU „TROMOSTOVLJE”, 2009. (G. DE GROOTE, P. D'HAESELEER)

FIG. 9. URBAN ENSEMBLES OF SEVERAL HIGH-RISE BLOCKS: SERIES OF URBAN PLANNING AND ARCHITECTURAL COMPETITIONS EUROPLAN 10 – THE FIRST AWARD FOR "TROMOSTOVLJE" SITE IN TRNJE, ZAGREB, 2009. (G. DE GROOTE, P. D'HAESELEER)

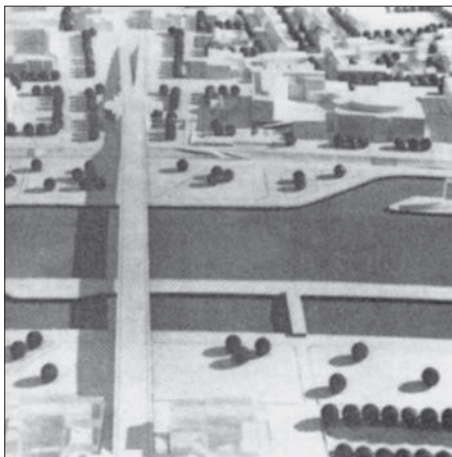

SL. 10. GRADNJA 'ZGRADA-LAMELA' SREDNJE VISINE POLOŽENIH USPOREDNO S TOKOM SAVE: CIKLUS URBANISTIČKO-ARHITEKTONSKIH NATJEČAJA EUROPLAN 2 – NAGRAĐENI RAD ZA ZAGREBAČKU LOKACIJU U TRNJU, 1991. (D. MIKHAIL)

FIG. 10. CONSTRUCTION OF MID-RISE SLAB BLOCKS PARALLEL TO THE SAVA RIVER: SERIES OF URBAN PLANNING AND ARCHITECTURAL COMPETITIONS EUROPLAN 2 – AWARD-WINNING ENTRY FOR THE SITE IN TRNJE, 1991. (D. MIKHAIL)

SL. 11. LUČICE ZA MANJA ŠPORTSKA I TURISTIČKA PLOVILA: PROVEDBENI URBANISTIČKI PLAN „S. ŠKRNJUG“, 1987.

FIG. 11. MARINAS FOR SMALL SPORTS AND TOURIST VESSELS: URBAN PLAN "S. ŠKRNJUG", 1987.

misljanja značajnog sjecišta različitih načina javnog prijevoza iz svih smjerova.²³

• **Pejsažno oblikovanje** – Pejsažno oblikovanje Savskog perivoja u nekoliko je prijedloga povezano s pejsažno-perivojnim uređenjem poteza središnje gradske osi, s kojom zajedno čini *gradski pejsažno-perivojni krž*.²⁴

U prijedlozima za pejsažno oblikovanje priobalja često je prisutna tema *vodenog pejsaža*. Zabilježena je još u Generalnomu regulacijskom planu za grad Zagreb iz 1936. godine, u kojem se unutar područja perivoja uza Savu planira zadržavanje staroga savskog rukavca kao elementa pejsažnog oblikovanja i memorije prisavskog krajolika iz razdoblja prije regulacije rijeke. Fedor Wenzler osmislio je 1962. godine uređenje rekreacijsko-sportskog centra u Jarunu vođen konceptom pejsažnog oblikovanja „u duhu priobalnih pejsaža velikih rijeka”. *Vodeni pejsaž* oblikovan je u zabilježenim radovima na raznovrsne načine: stvaranjem vijugave obalne linije, izgradnjom jednog ili nekoliko otoka s mrežom rukavaca i/ili izgradnjom novih kanala i vodenih površina u zaobalju. Prijedlog Vjenceslava Richtera iz 1997. godine, nazvan *Savlje*, predstavlja zamisao oblikovanja *vodenog pejsaža* u njegovu najrazvedenijem obliku. Radi se o prijedlogu novog pejsaža koji bi nastao širenjem toka rijeke, stvaranjem brojnih novih rukavaca i izgradnjom trinaest otočića. Otočići bi bili spojeni cjelovitim vodnim sustavom i vodenim prometom, ali i cestovnim vezama s mostovima. Na nekim bi se dijelovima moglo Savu prijeci i pješice, a cijeli bi prostor bio bogat nasadima. Dužina Savlja odgovarala bi udaljenosti od Kvaternikova trga do Trga Francuske Republike, a širina udaljenosti od Trga bana Josipa Jelačića do Glavnoga kolodvora²⁵ (Sl. 12.).

Iako su predlagane promjene toka Save najčešće bile vezane za zamisao oblikovanja *vodenog pejsaža* s dominantno ekološkim obilježjima, među prijedlozima je zastupljena i zamisao oblikovanja novoga, pretežito izgrađenog – *urbanoga vodenog pejsaža* (Sl. 13.).

Savski je perivoj u natječajnom radu Ivana Čizmeka, Hrvoja Hrabaka i Kresimira Ivanisa iz 2002. godine premrežen tehnološkim uređajima za oporavak prirodnog stanja. Posebno se ističe zamisao iz Generalnoga urbanističkog plana grada Zagreba iz 1971. godine o pejsažnom oblikovanju i rekreacijskom korištenju velikih površina na desnoj obali Save kod Podsuseda kao primjer razmišljanja o krajoliku na višoj, regionalnoj razini. S obzirom na to da su kod Podsuseda obronci Medvednice prirodno smješteni najbliže toku Save, zamišljeno je „spajanje” Medvednice i krajolika uza Savu u jedinstvenu cjelinu s izuzetno jakim ekološkim i pejsažnim obilježjima.

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Izvorno smješten podalje od njena toka, Zagreb tijekom stoljeća svoga razvoja nije razvio odnos prema Savi kakav imaju mnogi europski gradovi koji svoj začetak bilježe upravo na rijekama. Radovi na regulaciji Save započeti 1899. godine omogućili su intenzivnije naseljavanje savske ravnice i početak promišljanja razvoja grada u priobalju Save, koje traje i danas. Dug povijesni razvoj grada u blizini rijeke, a bez stvarnog dodira s njom, opasnost od poplava prisutna sve do dovršetka novih nasipa i odteretnoga kanala Sava-Odra 1971. godine, kao i dugogodišnja neplanska stambena izgradnja u savskoj ravnici – bili su najvažnije zapreke u ostvarivanju predlaganih urbanističkih vizija Zagreba u priobalju Save.

Jedan od koncepata za uređivanje rijeke Save s priobaljem na području Zagreba, koji se može smatrati potvrđenim zbog ponavljanja u velikom broju prijedloga, jest prepoznavanje vrijednosti savskoga krajolika i neizgrađenih prostora uza Savu i oblikovanje priobalja kao pejsažnoga razdjelnog gradskog pojasa u izgrađenom tkivu grada, namijenjenom pretežito sportu i rekreaciji građana. Područja u kojima se grad približava Savi izgradnjom i drugim namjenama jesu: predio kod Podsuseda, Trnje i Borovje na sjevernoj obali, te predjeli Remetinca, Kajzerice i Jakuševca na južnoj obali.

²³ Prijedlog je izrađen u sklopu mjere projekta CIVITAS ELAN koji sufinancira Europska unija iz istraživačkog programa FP7. Autori su prijedloga Stjepan Kelčec-Suhovec i Karolina Bui iz Gradskog ureda za stratezijsko planiranje i razvoj Grada.

²⁴ Zamisao je moguće kontinuirano pratiti od međunarodnog natječaja za Generalnu regulatornu osnovu grada Zagreba iz 1931. godine.

²⁵ Vjenceslav Richter predstavio je prijedlog *Savlje* na seminaru „Okviri metropole / Sava između dva Zagreba”, održanom 1997. u Zagrebu. Zamisao je počeo razvijati desetak godina ranije.

Drugi urbanistički koncept koji je zastupljen u značajnom broju prijedloga jest sadržajno-oblikovno nadopunjavanje dviju savskih obala u središnjemu gradskom prostoru, između Jadranskoga mosta i Mosta mladosti: lijeva je obala planirana kao izgrađena, s jasno oblikovanim pročeljem na rubu inundacijskog pojasa, dok je desna predviđena kao pejsažno ili perivojno uređena, sa sportskim i rekreativnim sadržajima.

Analiza planiranih načina gradnje u priobalju utvrdila je zastupljenost raznovrsnih tipova gradnje, no ukazala je i na područje priobalja koje, prema ocjeni iz brojnih prijedloga, treba označiti i naglasiti gradnjom velike gustoće i visine. Radi se o području izuzetnoga povijesnog značenja i identitetskog potencijala uz prilaze Jadranskom mostu, na južnom kraju najstarije povijesne veze grada i Save – Savske ceste.

U prijedlozima za uređivanje Save i njena priobalja, a među usmjerenijima za pejsažno oblikovanje, ističe se tema *vodenog pejsaža* koji bi se ostvario uređivanjem starih savskih rukavaca i sljuncara te izgradnjom novih kanala i vodenih površina u priobalju. Velik broj stajališta u užem priobalju Save (jezera, sljuncare i rukavci) prostorni su potencijal za uređivanje sportsko-rekreativnih jezera, parkovnih jezera i prirodnih vodenih rezervata. Postojeći *vodeni pejsazi* Jaruna i Bundeka primjeri su uređenja napuštenih sljuncara i njihova uklapanja u nove gradske sklopove za sport, rekreaciju i razonodu, dok je područje Savice iznimno vrijedno poluprirodno močvarno stanište, nastalo na očuvanom rukavcu Save i nizu napuštenih sljuncara.

Jačem uključivanju Save u život grada svakako bi pridonijela i izgradnja pješacko-biciklističkih mostova. Predlagano korištenje poteza uza Savu za izgradnju brzih gradskih prometnica, na mjestu nasipa koji bi se uklonili, predstavlja moguće rješenje za rasterećenje gradske cestovne mreže i olakšanje prometa u uzdužnom smjeru, ali umjesto nasipa postavlja novu zapreku – brzu gradsku

prometnicu – za ostvarivanje toliko očekivanog dodira grada s rijekom.

Prikaz prijedloga za uređivanje Save s priobaljem u Zagrebu i analiza njihovih urbanističkih obilježja može biti polazište za planiranje uređenja Save i priobalja u budućnosti, koje bi trebalo sagledavati cjelovito područje toka Save na širem gradskom području. Među ostalim zaključnim pripomenama radi daljnjeg planiranja Zagreba na Savi i sa Savom, a koje proizlaze iz provedenog istraživanja, ističu se: sudjelovanje u cjelovitu i održivu prekograničnom planiranju slijeva rijeke Save (posebice s Republikom Slovenijom), cjelovito i multidisciplinarno planiranje i vrjednovanje novih rješenja, uključivanje javnosti u sve etape planiranja, posebice u početnoj etapi određivanja temeljnih ciljeva prostornog razvoja, te prepoznavanje vrijednosti neizgrađenih prostora uza Savu kao zagrebačke posebnosti i omogućavanje izvedbe zahvata kojima je cilj približavanje Save građanima.

SL. 12. "VODENI PEJSAZ" S DOMINANTNO EKOLOŠKIM OBLJEZJIMA: „SAVLJE”, 1997. (V. RICHTER)

FIG. 12. "WATER LANDSCAPE" WITH PREDOMINANTLY ECOLOGICAL FEATURES: "SAVLJE", 1997. (V. RICHTER)

SL. 13. URBANI "VODENI PEJSAZ": IDEJNO URBANISTIČKO RJEŠENJE PODRUČJA UPU SAVSKI PARK – ZAPAD, REMETINEC – ROTOR, TROMOSTOVJE – JUG, TREĆENAGRAĐENI NATJEČAJNI RAD, 2007. (M. MILAS, A. PERISA, D. NISKOTA, Z. ZELIĆ)

FIG. 13. URBAN "WATER LANDSCAPE": CONCEPTUAL URBAN PLANNING SOLUTION FOR THE AREAS SAVSKI PARK – WEST, REMETINEC – ROUNDABOUT, TROMOSTOVJE – SOUTH, COMPETITION ENTRY – WINNER OF THIRD PRIZE, 2007. (M. MILAS, A. PERISA, D. NISKOTA, Z. ZELIĆ)

Tabl. I. KRONOLOŠKI PRIKAZ PRIJEDLOGA OBUHVACENIH ISTRAŽIVANJEM
 TABLE I CHRONOLOGICAL SURVEY OF DEVELOPMENT PROPOSALS INCLUDED IN THIS RESEARCH

Godina	Prijedlozi za uređivanje Save i njenoga priobalja u Zagrebu	Autor/i
1907.	Nacrt područja i okolice slob. kr. glavnoga grada Zagreba, Osnova za buduci raspored željezničkih uredaba	Milan Lenuci
1919.	Generalna osnova za buduće željezničke uredbe i za proširivanje slob. i glavnog grada Zagreba	–
1930.	Projekt Gradskog kupališta na Savi	Gradski građevni ured
1930.	Projekt Gradskog kupališta na Savi	Franjo Bahovec, Antun Ulrić
1930.	Projekt Gospodaricevog kupališta na Savi	Antun Ulrić
1931.	Međunarodni natječaj za generalnu regulatornu osnovu grada Zagreba	2. nagrada: Erich Kotzer, Ewald Liedecke, Peter Koller 2. nagrada: Hans Lubke, Edi Reisner, Willy Schöne 3. nagrada: Zdenko Stržić, Hans Holzbauer 4. nagrada: Max Säume, Günther Hafemann, Hans Grosser 4. nagrada: Carl Christof Lörcher
	Veslački dom Veslačkog kluba Uskoka	Antun Ulrić
1935.	Pozivni natječaj za Športski sklop Marathona kraj Save	1. nagrada: Slavko Löwy
1936.	Generalni regulacijski plan za grad Zagreb	Gradski građevni ured, Odsjek za regulaciju grada
1937.	Dom veslačkog kluba „Gusar“	Dragan Boltar, Hinko Pserhof
1939.	Cvjetno naselje: regulatorna osnova i projekti tipskih, jednokatnih samostojecih građevina	Vlado Antolić
	Plivalište Športskog društva Marathon pokraj Save	Branko Vlah
	Projekt Gradskog kupališta na Savi	Franjo Bahovec, Antun Ulrić
1946.	Fiskulturni park V. rajona na Savi	Slavko Delfin
1948.	Idejna regulacijska osnova centra Zagreba	Vlado Antolić
1950.	Projekt kupališta u Trnju	Zvonimir Požgaj
1953.	Direktivna regulacijska osnova za grad Zagreb	Zavod za urbanizam Narodnog odbora grada Zagreba
	Idejna studija urbanističkog rješenja južnog Zagreba	Juraj Neidhardt
1956.	Projekt prve etape izgradnje novoga Zagrebackog velesajma	Marijan Haberle
	Idejna studija rekonstrukcije željezničkog čvora Zagreb	Nikola Dobrović
	Natječaj za idejno arhitektonsko i urbanističko rješenje zgrade narodnog odbora Kotara Zagreb	Jednakovrijedna 2. nagrada – urbanističko rješenje: Zdenko Kolacio, Zdenko Sila
1957.	Urbanističko rješenje proširenja Zagrebackog velesajma	Božidar Rašica
	Projekt uređenja jezera Bundek	Zvonimir Požgaj
1958.	Prometno rješenje mosta u Trnju	Krunoslav Tonković
1961.	Projekt zgrade društveno-političkih organizacija (Kockica)	Ivo Vitić
1962.	Idejna studija rekreacijskog i sportskog centra Jarun	Fedor Wenzler
	Idejno urbanističko rješenje Južni Zagreb	Urbanistički zavod grada Zagreba
1963.	Urbanistički program Zagreba	Urbanistički zavod grada Zagreba
1965.	Urbanističko rješenje središta Južnog Zagreba	Jaap Bakema
	Uređenje lijeve obale Save u Zagrebu	Urbanistički zavod grada Zagreba: Zdenko Kolacio, Mirko Maretić, Robert Rukavina
	Trnje: Stambeno susjedstvo Ledine	Urbanistički zavod grada Zagreba: Mirko Maretić, Branko Kincl, Robert Rukavina
	Trnje – idejno urbanističko rješenje	Urbanistički zavod grada Zagreba
1970.	Idejni projekt rekreacijskog i sportskog centra Jarun	Fedor Wenzler, Mira Halambek-Wenzler
1971.	Generalni urbanistički plan grada Zagreba	Urbanistički zavod grada Zagreba
	Natječaj za arhitektonsko-urbanističko rješenje centra Južnog Zagreba	2. nagrada: Berislav Brnčić, Marijan Cerar, Željko Čidić, Vinko Uhlík, Desa Vrcan 2. nagrada: Feda Košir 3. nagrada: Hildegard Auf, Ivan Franic, Zdenko Grbac 4. nagrada: Marijan Uzelac, Marija Perak, Benedetto Tardozi
	Regulacija mikrorajona Cvjetno naselje	Urbanistički zavod grada Zagreba
1976.	oblikovanje obala Save u Zagrebu	Dionis Srebrenović
1978.	Idejni arhitektonski i urbanistički projekt za Rekreacijsko-plivački centar Zagreb na Racinjaku	Srecko Diminić, Boro Doklestić, Ante Glunčić, Višnja Ivaniš i Kresimir Ivaniš
1979.	Savski park slobodnoga vremena	Zoran Hebar, Kresimir Ivaniš
1980.	Provedbeni urbanistički plan Borovje	Urbanistički zavod grada Zagreba
	Provedbeni urbanistički plan Kajzerica	Urbanistički zavod grada Zagreba
1981.	Studije centralnog gradskog prostora Trnja, Novog Zagreba i priobalja Save Preporuke Povjerenstva za ocjenu studija centralnog gradskog prostora Trnja, Novog Zagreba i Save	Studija 1. Urbanistički institut SR Hrvatske: Radovan Mišević, Ljubomir Mišević, Ines Petani, Mirjana Turnsek, Božidar Ančić Studija 2. Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu: Dragan Boltar, Tihomir Jukić, Sonja Jurković, Miroslav Kollenz, Dubravka Landau Boltar, Nenad Lipovac, Mirko Maretić, Bruno Milic, Mladen Obad Šćitaroci Studija 3. Urbanistički zavod grada Zagreba: Radovan Delalle, Borislav Doklestić, Niko Gamulin, Ivan Tepes, Boško Budisavljević, Ratko Milicević, Hrvoje Jamnicki Studija 4. Urbanistički zavod grada Zagreba: Željko Čidić, Ivan Sojat, Vinko Uhlík, Desa Vrcan Studija 5. Urbanistički institut SR Hrvatske: Marijan Hrzić, Zvonimir Krznarić, Davor Mance, Velimir Neidhardt Studija 6. Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu: Branko Kincl, Neven Šegvić
	Savsko šetaliste	Zoran Hebar, Kresimir Ivaniš, Jadranka Janjić
	Odmorišta na savskom nasipu	Branka Ivaniš

Godina	Prijedlozi za uređivanje Save i njenoga priobalja u Zagrebu	Autor/i
1982.	Uređenje okoliša Savskog i Jadranskog mosta	Zoran Hebar, Nada Šilovic-Karadole
1984.	Univerzijada '87: Prostorna priprema	Urbanistički zavod grada Zagreba
1984.	Provedbeni urbanistički plan dijela sportsko-rekreacijske zone Juzna Trešnjevka – Sportski park Mladost	Urbanistički zavod grada Zagreba
	Natječaj za plivačko-vaterpolistički centar i središnju zonu Sportskog parka Mladost u Zagrebu	1. nagrada: Vinko Penezic, Kresimir Rogina
	Natječaj za idejno urbanističko-arhitektonsko rješenje Kliničke bolnice „Novi Zagreb”	1. nagrada: Stefan Kacin, Jurij Princes, Bogdan Spindler
	Prostorna studija Save	Zoran Hebar, Nada Šilovic-Karadole
1985.	Program uređenja savskog nasipa (lijeva obala od Mosta slobode do Mosta mladosti)	Borislav Doklestić, Jadranka Janjić
1986.	Generalni urbanistički plan grada Zagreba	Urbanistički zavod grada Zagreba
1987.	Provedbeni urbanistički plan „S. Škrnjug”	Urbanistički zavod grada Zagreba
1988.	Prijedlog uređenja lijeve obale Save između ušća potoka Vrapčak-Kustosač-Črnomerec i željeznickog mosta	Zoran Hebar, Zlatko Ivanis
1990.	Provedbeni urbanistički plan „Veslačka”	Urbanistički zavod grada Zagreba
	Natječaj za idejno urbanističko-arhitektonsko rješenje dijela stambenog naselja Kajzerica u Zagrebu	1. nagrada: Branko Kincl 2. nagrada: Tomislav Odak, Branimir Medic, Damir Radakovic, Branko Siladin
1991.	Ciklus urbanističko-arhitektonskih natječaja EUROPLAN 2, tema „Živjeti u gradu – preoblikovanje urbanih lokacija” – Trnje	Nagrada: David Mikhail
	Golf – Bundeck, prijedlog uvjeta uređenja prostora	Investinženjering d.o.o.
1994.	Sava između Zagreba	Kresimir Ivanis
1995.	Golf centar Zagreb, programska skica za lokacijsku dozvolu	Arh-projekt d.o.o.
1996.	Natječaj za izradu idejnog urbanističko-arhitektonskog rješenja Komplexa zgrada Vlade, ministarstava i državnih upravnih tijela Republike Hrvatske u Zagrebu	2. nagrada: Nenad Bach 2. nagrada: Mladen Sabolović 3. nagrada: Saša Bradic, Ines Nizic Duska Bradic, Drago Bradic 3. nagrada: Velimir Neidhardt Povišeni otkup: Zoran Bodrozić, Ivan Maric, Damir Novoselec Povišeni otkup: Lidija Sekol-Stefanovski Karolina Turčin Otkup: Dafne Berc, Dinka Pavelić, Hrvoje Hrabak Otkup: Aleksandar Ljahnicky
	Trnje – regulacijski plan	Gradski zavod za planiranje razvoja i zaštitu čovjekova okoliša
1997.	Seminar „Okviri metropole/Sava između dva Zagreba”, 27-29. svibnja 1997.	
	Seminarski projekt „Invazija”	Robert Kranjc, Timotej Kričevac, Darko Latin, Marko Milas, Maroje Mrduljas, Krunoslav Šmit (mentori: Marijan Hrzic, Nikola Polak)
	Seminarski projekt „Pružimo Savi priliku”	Dafne Berc, Slaven Delalle, Hrvoje Hrabak, Dinka Pavelić (mentor: Kresimir Ivanis)
	Seminarski projekt „Zagreb in Sava out”	Mirko Buvinić, Iva Domanovac, Maja Furlan Zimmermann, Iva Gajšak, Sanja Gasparovic, Azra Suljić (mentor: Sonja Jurković)
	„Savlje”	Vjenceslav Richter
1999.	ISSI Zagreb 2000+, Topografija Integralnog sustava sportske infrastrukture grada Zagreba	Kresimir Ivanis
2000.	Zagreb 2000+ Nova urbana strategija, Prijedlog novog Generalnog urbanističkog plana grada Zagreba	Gradski zavod za planiranje razvoja Grada i zaštitu okoliša
2002.	Anketni urbanističko-arhitektonski natječaj za idejno rješenje uređenja prostora Save na potezu od Podsuseda do Ivanje Reke	Jednakovrijedna nagrada: Marko D. Milas, Ante Periša, Zvonimir Prlic Jednakovrijedna nagrada: Radovan Delalle, Josip-Slaven Delalle, Dragutin Kis Jednakovrijedna nagrada: Zoran Hebar Otkup: Ivan Cizmek, Hrvoje Hrabak, Kresimir Ivanis Otkup: Jakov Ahel, Hrvoje Martinko Otkup: Mirko Buvinić, Maja Furlan-Zimmermann, Sanja Gasparovic, Sonja Jurkovic, Martina Lulic, Azra Suljić, Krunoslav Šmit Otkup: Goran Rako, Bernarda Dilberović, Davor Silov Otkup: Saša Bradic, Ines Nizic
2003.	Prethodna studija izvodljivosti uređenja i korištenja rijeke Save od Republike Slovenije do Rugvice	Elektroprojekt d.d. (Voditelj: Željko Pavlin)
2005.	Natječaj za izradu idejnog urbanističko-arhitektonskog rješenja Športsko-rekreacijskog centra 'Chromos-Savica'	1. nagrada: STUDIO UP: Lea Pelivan, Toma Plejčić
2007.	Anketni natječaj za izradu idejnog urbanističko-arhitektonskog rješenja UPU Savski park – zapad, Remetinec – rotor, Tromostovlje – jug u Zagrebu	1. nagrada: Urbane tehnike d.o.o. / Crtkano d.o.o. 2. nagrada: Lea Pelivan, Toma Plejčić, Katarina Luketina, Saša Relić, Mojca Smode 3. nagrada: Marko Milas, Ante Periša, Dean Niskota, Zoran Zelić Otkup: Jasna Juračić Mucko, Ivan Mucko, Ivica Plavec Otkup: Luciano Basauri, Dafne Berc, Jerolim Mladinović, Zrinka Mustać Otkup: Tomica Štivic, Srdan Skunca, Vladi Bralić
2008.	Program „Sava bez nasipa”	IGH d.d.: Goran Cvrlije, Branko Horvat, Robert Planinc, Dominik Stamac
	Projekt „Zagreb na Savi”	Damir Mioč
	Urbanistički plan uređenja Jankomir-Prisavišće	CPA Centar za prostorno uređenje i arhitekturu d.o.o.
2009.	Ciklus urbanističko-arhitektonskih natječaja EUROPLAN 10, tema „Osmišljavanje urbaniteta: regeneracija, revitalizacija, kolonizacija” – „Tromostovlje”	1. nagrada: Geert De Groote, Pieter D'haeseleer 2. nagrada: Nicolas Jomain, Boriána Tchonkova
2010.	Studija intermodalnog putničkog terminala Sava-Sjever	Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj Grada: Stjepan Kelcec-Suhovec, Karolina Bui

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

1. ABRAMOVIC, F. (1927.), *Osnova za regulaciju rijeke Save: od slovenacke mede tromeda do Rugvice*, Gradevna uprava za regulaciju Save u Zagrebu, Zagreb
2. ANTOLIC, V. (1949.), *Regulacioni plan i direktivna osnova Zagreba*, „Arhitektura”, 18-22: 5-31, Zagreb
3. BEDENKO, I. (2009.), *European 10 rezultati*, „Info”, 7: 12-15, Zagreb
4. BOBOVEC, B. (2008.), *European – generator novih ideja*, „Čovjek i prostor”, 1-2: 56-61, Zagreb
5. CVRLJE, G.; HORVAT, B.; PLANINC, R.; STAMAC, D. (2008.), *Rekonstrukcija komunalnog sustava Grada Zagreba temeljem programa „Sava bez nasipa” i „Ukopana pruga” kao komunalno-tehnička pretpostavka prostorno-funkcionalnog razvoja Grada*, u: *Razvitak Zagreba: zbornik radova konferencije „Razvitak Zagreba” u organizaciji Gradskog poglavarstva Grada Zagreba i Hrvatskoga inženjerskog saveza u suradnji s Akademijom tehničkih znanosti Hrvatske, SECON HDGK i Sveučilištem u Zagrebu*, Zagreb, 1.-2.2.2008. [ur. RADIC, J.], SECON HDGK: 523-536, Zagreb
6. DELALLE, R. (1990.), *Dileme i planovi za Kajzericu*, „Čovjek i prostor”, 2 (443): 13-15, Zagreb
7. DOBROVIC, N. (1956.), *Rekonstrukcija Željeznickog cvora Zagreb*, „Čovjek i prostor”, 53: 2-3, Zagreb
8. KNEZEVIC, S. (1992.), *Regulatorna osnova Milana Lenucija za dio Zagreba od željeznice pruge do rijeke Save iz 1907.*, „Radovi Instituta za povijest umjetnosti”, 16: 168-197, Zagreb
9. KOLACIO, Z. (1966.), *Idejno urbanističko rješenje Trnja*, „Čovjek i prostor”, 157: 1-3, Zagreb
10. LASLO, A. (1984.), *Internacionalni natjecaj za generalnu regulatornu osnovu grada Zagreba, 1930/31.*, „Čovjek i prostor”, 370 (1): 25-31, Zagreb
11. MATKOVIĆ, I. (2011.), *Prijedlozi uređivanja rijeke Save s priobaljem na području Zagreba od 1899. do 2010.*, *Urbanistička, arhitektonska, pejzažna i hidrotehnička obilježja*, magistarski rad, Arhitektonski fakultet, Zagreb
12. MIŠČEVIĆ, R. (2009.), *Fenomen grada*, Naklada Mlinarec i Plavic, Zagreb
13. MOHOROVIĆIĆ, A. (1982.), *Studija za urbanističku koncepciju središnje zone grada Zagreba*, „Arhitektura”, 182-183: 24, Zagreb
14. MOHOROVIĆIĆ, A. (1984.), *Studije centralnog gradskog prostora Trnja, Novog Zagreba i priobalja Save*, „Čovjek i prostor”, 370 (1): 5-24, Zagreb
15. ROGINA, K. (1992.), *EUROPAN na razmeđu*, „Čovjek i prostor”, 1-2: 28-29, Zagreb
16. ŠTULHOFER, A. (2005.), *Sportska arhitektura u Zagrebu: Geneza sportskih lokacija i prostora*, Naklada Jurčić, Zagreb

17. VUJASINOVIĆ, B. (2002.), *Riječna luka na Savi u Zagrebu*, „Hrvatske vode”, 39: 209-232, Zagreb
18. WENZLER, F. (1969.), *Sportsko rekreativni centri na vodi (u Zagrebu, na Jarunu)*, „Čovjek i prostor”, 200-201: 23, Zagreb
19. WENZLER, F.; HALAMBEK-WENZLER, M. (1987.), *Rekreacioni i sportski centar Jarun u Zagrebu*, „Arhitektura”, 1-4 (200-203): 86-91, Zagreb
20. WENZLER, F.; IVANIŠ, K.; RICHTER, V. (2002.), *Sava*, „Čovjek i prostor”, 5-6 (576-577): 47-71, Zagreb
21. *** (1972.), *Izvjestaj Ocjenjivačkog suda natjecaja za arhitektonsko urbanističko rješenje Centra Južnog Zagreba*, „Čovjek i prostor”, 230: 10-14, Zagreb
22. *** (1990.), *Vodoprivreda Zagreba 1980-1990.*, Samoupravna vodoprivredna interesna zajednica grada Zagreba, Zagreb
23. *** (1996.), *Kompleks zgrada Vlade*, „Čovjek i prostor”, 9-10 (508-509): 29-39, Zagreb
24. *** (2000.), *Generalni urbanistički plan grada Zagreba, Zagreb 2000+ Nova urbana strategija*, Gradski zavod za planiranje razvoja Grada i zaštitu okoliša, Zagreb

IZVORI

SOURCES

ARHIVSKI IZVORI

ARCHIVE SOURCES

1. Društvo arhitekata Zagreba [DAZ], Trg bana Josipa Jelačića 3, Zagreb
2. Nacionalni sekretarijat EUROPLAN-a Hrvatska [EUROPAN], pri Gradskom uredu za strategijsko planiranje i razvoj Grada, Republike Austrije 18, Zagreb
3. Grad Zagreb, Arhiv Gradskog ureda za strategijsko planiranje i razvoj Grada [GUSPRG], Ulica Republike Austrije 18, Zagreb
4. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu [NSK], Hrvatske bratske zajednice 4, Zagreb
5. Studijski arhiv Arhitektonskog fakulteta [AF], Kačićeva 26, Zagreb
6. Urbanistički zavod grada Zagreba d.o.o. [UZGZ], Braće Domany 4, Zagreb

DOKUMENTACIJSKI IZVORI

DOCUMENT SOURCES

1. AUF-FRANIC, H. (1992.), *Željeznički problem u prostornim planovima Zagreba od 1918. do 1992.*, Zagreb [GUSPRG]
2. HEBAR, Z.; ŠILOVIC-KARAĐOLE, N. (1984.), *Prostorna studija Save*, Zagreb [UZGZ]
3. IVANIŠ, K. (1999.), *ISSI Zagreb 2000+, Topografija Integralnog sustava sportske infrastrukture grada Zagreba*, Osnovna programska i prostorna studija sustava sportskih građevina, Zagreb [GUSPRG]
4. WENZLER, F.; HALAMBEK-WENZLER, M. (1998.), *Sava u Zagrebu: Studija o prostorno-urbanističkim problemima rijeke Save kao prostorne i ekološke okosnice Zagreba i gradske regije*, Zagreb [GUSPRG]
5. *** (1938.), *Generalni regulacioni plan za grad Zagreb*, Gradski građevni odjel, Zagreb [GUSPRG]
6. *** (1971.), *Generalni urbanistički plan grada Zagreba*, Urbanistički zavod grada Zagreba, Zagreb [GUSPRG]
7. *** (1983.), *Osnove generalnog urbanističkog plana grada Zagreba*, Urbanistički zavod grada Zagreba [GUSPRG]
8. *** (2002.), *Anketni urbanističko-arhitektonski natjecaj za idejno rješenje uređenja prostora Save na potezu od Podsuseda do Ivanje Reke*, digitalna dokumentacija [DAZ]
9. *** (2007.), *Anketni natjecaj za izradu idejnog urbanističko-arhitektonskog rješenja UPU Savski park – zapad, Remetinec – rotor, Tromostovlje – jug u Zagrebu*, digitalna dokumentacija [DAZ]

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

- SL. 1. ANTOLIC, 1949: 18
- SL. 2. Crtež: I. Matković
- SL. 3. AUF-FRANIC, 1992: 6
- SL. 4. UZGZ
- SL. 5. MOHOROVIĆIĆ, 1984: 21
- SL. 6. *** 1972: 11
- SL. 7. MOHOROVIĆIĆ, 1984: 14
- SL. 8. *** 1996: 32
- SL. 9. EUROPLAN
- SL. 10. ROGINA, 1992: 28
- SL. 11. *** 1990: 17
- SL. 12. GUSPRG
- SL. 13. DAZ

SAŽETAK

SUMMARY

THE SAVA RIVER AND ITS BANKS IN ZAGREB

DEVELOPMENT PROPOSALS FOR SAVA BANKS BETWEEN 1899 AND 2010

The City of Zagreb is geographically identifiable by the Sava river and Medvednica mountain. Gradec and Kaptol, the medieval settlements, are situated on the two opposite hills at the foot of Medvednica at the site of a prehistoric settlement. Such a convenient location provided protection against frequent floods of the Sava river. Unlike Gradec and Kaptol, the Roman settlement / town Andautonia, located at the site of today's southern part of Zagreb (Šćitarjevo), was exposed to heavy floods resulting in its constant relocation further south, away from the Sava river.

In the Middle Ages Zagreb lay on the left bank of the Sava river, away from its main flow. Throughout its development until the 20th century the city failed to establish a relationship with its river as many European cities did, especially those that grew along the river banks. The Sava river flow was once determined by many smaller flows and backwaters. The farmland in the Sava valley was permanently threatened by devastating floods. Work on the regulation of the Sava started in 1899 and resulted in an increased influx of population into the valley as well as the beginning of the development planning of the city – a process that has been constantly going on. The regulation determined a recognizable river bed section with wide inundation belts and embankments spaced at 300 m. Moreover, some urban planning issues that arose at this stage have remained vital until today: an inadequate spatial and visual connection between the city and its river, a fact that is equally relevant for both the built up and the unbuilt areas.

Following the urbanization process of the right river bank, initiated by mid 20th century, the Sava river became „the river in the city”. However, the concept of „the city on the river” has not been developed yet. Vast tracts of vacant land still exist around the river along with numerous housing developments as well as sports and recreation facilities. However, no visual contact between these areas and the Sava river has been established. The river itself has not become an integral part of their

functioning. The contact with the river has been restricted to embankment promenades and bridges. The relationship between the City of Zagreb and the Sava river has been a permanent subject of the urban plans, competitions, studies, analyses and projects aimed at the exploration of the potential use of the river's water-power supply or possibilities of its traffic exploitation, a more effective water management or flood protection. This research on the development proposals of the Sava river and its banks between 1899 and 2010 encompasses 108 conceptual planning solutions. The analysis of urban planning features of 108 planning projects has confirmed the existence of some similar but also diverse concepts of development as far as the relevant parameters are concerned such as: the planned use and function of the areas along the river, the type of construction, architectural features, traffic regulation and landscape design.

One of the most frequent development concepts found in many analyzed proposals is the recognition of the Sava river landscape potential including the vacant land along its banks as well as the possibility of their landscaping that would result in the creation of a distinctive sports and recreation zone within the built urban fabric. Another urban planning concept found in many proposals is the functional and formal planning of the two river banks in the central urban space between the two bridges: Jadranski most and Most mladosti: the left bank is planned as the built up area clearly defined at the edge of the inundation belt whereas the right bank is planned as a landscaped area with sports and recreation facilities. Most proposals favour high construction density and high-rise buildings over an area of historical significance along the roads near the Jadran bridge at the southern end of the oldest historical connection between the city and the river – *Savska cesta*. One of the landscape design proposals that stands out among the rest is the *water landscape*, a project based on laying out of the old Sava backwaters and gravel pits and the construction of the new canals and water surfaces.

The existing *water landscapes* of Jarun and Budek are models of converting the old abandoned gravel pits to new uses such as sports, recreation and leisure.

Although the possibility of commercial navigation along the Sava river has been dismissed, the idea of marinas, sport and tourist navigation and the city hydrobus still lives in the analyzed planning proposals given that the river flow is well regulated.

Despite numerous recurrent and new versions of concepts and proposals, there is a notable absence of a clear vision regarding the urban planning development and design of the Sava river and its banks. As a result, the master plan of Zagreb has recently been subjected to changes and modifications regarding the planned use of some parts of the banks lacking, however, a comprehensive solution.

The absence of a clearly defined public, expert and political strategy is closely associated with a wide range of unrealized proposals with the exception of some segments of the physical plans. Some development concepts were taken over in subsequent plans. This fact thus confirms their relevance in the future city development. Among these is the planning concept of landscape and park design as well as sports and recreation facilities or bridge construction. Planning proposals that have been implemented are primarily those aimed at the construction and layout of sports and recreation facilities, buildings and housing developments. No development plan regarding the regulation of the river flow or the redesign of the Sava embankments and/or its inundation belts has ever been implemented.

This paper may serve as a starting point for further research focusing on the relevant topics such as the evaluation of these development proposals and their integration into a wider social, economic and cultural context. Another interesting topic of research might be a comparison with other European cities where urban planning projects on the development and layout of their river banks have produced positive results.

IRENA MATKOVIĆ
MLADEN OBAD ŠĆITAROCI

BIOGRAFIJE

BIOGRAPHIES

Mr.sc. **IRENA MATKOVIĆ**, dipl.ing.arh., magistrirala je 2011. godine na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Voditeljica je Odjela za strateško planiranje u Gradskom uredu za strateško planiranje i razvoj Grada Zagreba.

Dr.sc. **MLADEN OBAD ŠĆITAROCI**, dipl.ing.arh., redoviti je profesor Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Voditelj je znanstvenoistraživačkog projekta „Urbanističko i pejzažno naslijeđe Hrvatske kao dio europske kulture”. Objavio je 60-ak znanstvenih radova i sedam knjiga [www.scitaroci.hr].

IRENA MATKOVIĆ, MA, Dipl.Eng.Arch., earned her MA degree in 2011 at the Faculty of Architecture, University of Zagreb. She is head of the Department for Strategic Planning at the City Office for Strategic Planning and Development of the City of Zagreb.

MLADEN OBAD ŠĆITAROCI, PhD, Dipl.Eng.Arch., is a full professor on the Faculty of Architecture, University of Zagreb and the head of the scientific project Urban and Landscape Heritage of Croatia as Part of European Culture. He published more than 60 scientific papers and seven books [www.scitaroci.hr].

